

MAARJAMAA

Vello Salo Ringkiri

Nr. 6 (89)

XXI aastakäik

Jaanipäev 2007

Pirita 600 *Ajalookonverentsi avasõnast 16. juunil 2007*

Alustagem tänast konverentsi Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimel! Aamen.

Ja nüüd: vaadake seda toredat raamatut Pirita kloostris, mis ilmus alles paar aastat tagasi – mis ajalookonverentsi meil veel vaja on? Raamat näib pealegi lausa ideaalne: paks paber, palju pilte, suured tähed ...

Ent mis seisab eessõnas?

„Eestis ei ole teist sellist ehitusmälestist, mille tundus oleks nii kodu- kui ka välismaal võrreldav Pirita kloostris varemte omaga. ... Kuigi täie kindlusega võime öelda, et tänu väljakaevamistele on kloostris ehituslugu ... üsna hästi tun- tud, on meil hoopiski vähe teavet kloostris hoonetes elanud õdedest ja vennaskonnast, st. kloostris igapäevasest ajaloost. ... Täitmata küll kuidagimoodi kõnesolevat lünka, püüab käesolev raamat eelkõige korvata seda olulist puudujääki, mis eelmise ülevaate koostajat Villem Raami 1984. aastal kummitas – arhitektuuriajaloolise ülevaate jaoks nii vajaliku ruumi puudus ja formaadi väiksus.“

Iga korraliku teadustöö alguses seisab ülevaade sellest, mis juba tehtud. Pirita kloostris puhul ei ole see kuigi pikk: esimene eripublikatsioon ilmus alles a. 1936: **Pirita klooster 1436-1936**. Koguteos. Pirita Kaunistamise Seltsi väljaanne nr. 12. Uhke nimega brošüür sisaldas 110 lk., a. 1940 ilmunud 2. osa veel 120, kokku niisiis 230, ent kuna kõik artiklid trükiti nii eesti kui rootsi keeles, jäi *festskrifti* kogumahuks ainult 115 lk. Järgnes ... 44 aastat „eesrindlikku“ vaikus.

Alles aastal 1984 saime Villem Raami 48-lk. brošüüri **Pirita klooster**. Ning jällegi vaikus, ent juba poole lühem: a. 2005 ilmus Merle Meidla käsikirjaline bakalaureusetöö *Ülevaade Pirita kloostris ajaloost*, aga ka Villem Raami ja Jaan Tamme raamat **Pirita klooster. Ehitus- ja uurimislugu**, mida alguses näitasin.

Tänane konverents on seega vägagi vajalik – kättenäidatud lünga täitmiseks.

Mida me juba teame Pirita kloostrist

Aastal 2003 ilmusid *Eesti Entsüklopeedia* 12. köites järgnevad artiklid:

Pirita klooster, Vana-Liivimaa suurim nunnaklooster, asut. Tallinna jõukate kodanike algatusel u. 1400. Kloostris põhikiri koostati Rootsis Vadstena emakloostri Püha Birgitta (tema nimest tulenevad nunnaordu ja Pirita nimi) juhatusel ning see sai paavsti kinnituse 1378. Põhikorra järgi elas kloostris peale 60 nunna kuni 26 preestrit, kes korraldasid igapäevaseid usutalitust ja kirikupühadel protsessioone. Pirita jõe põhjakaldal oleva ehituskruundi kinkis Liivimaa Ordu, kes kloostris rajamist tõhusalt toetas. Kivihooned hakati ehitama 1407, reeglipärast kloostrikompleksi asuti rajama 1417 Hinrich Swalbarti juhtimisel. 1436 valmis kolmelööviline kooriruumita, idaküljel paikneva käärkambriga, tüüpiliste Tallinna hilisgootika ehitusvormidega kirik: ristkülikulise põhiplaani lihtne kastehitis, millel oli kõrge viilkatus, tugevad kahestmelised tugipiilarid ja kõrged laiad aknad (idapoolmik oli mõeldud kloostrielanike, osa läänepoolmikku ilmalike jaoks). Läänefassaad koosnes dekoratiivsete astmiknišsidega hiigelviilust, kolmest kõrgel paiknevast aknast ja teravkaarsest astmikportaalist. See oli Eesti paeala suurim kultushoone (56x24 m). Kiriku põhjaküljel asetses kinnise siseõue ümber nelja ristikäiguga nunnade klausuur, lõunatiival kahetiivaline preestrite klausuur. Kloostris ees kalmistul oli tüübilt ainulaadne kuuetahtuline kabel, eraldi seisid kivi- ja puithooned ka mujal piirdemüüri sise- ja välisküljel. Viimased suuremad ehitustööd tehti 16. saj. algul. Vene-Liivimaa sõjas purustas Vene vägi kloostris lõplikult 1577, terveks jäänud hooned elati kuni 18. saj. lõpuni. Täielikult varemeis on P.k. Põhjasõja ajast. Säilinud on kiriku 35 m kõrgune lääneviil ja külgeinad ning klausuuride alusmüürid (enamik välja kaevatud ja konserveeritud 1910, 1934-38, 1959-64, 1975-90 ja 2000-01). Kiriku varemete ette tekkis 17. saj. paekivist hauatähistega talupojakalmistu; 1848 piirati see müüri- ja seinte juurde kuulub kellatorn. 2001 valmis uus paekivist kloostrihoonest Katoliikliku Pühima Päästja Birgitta Ordu jaoks.

B: J. Tamm, *Eesti keskaegsed kloostrid*. Tln., 2002.

birgitiinide ordu, püha Birgitta (1303-73, kanoniseeriti 1391, a-st 2001 Euroopa kaaspäp) asut. kloostris (ld *Ordo Sancti Salvatoris*), millel oli nii nais- kui meesharu ning mille vendade eestseisja allus abtissile. Ühes kaksik- kloostris võis olla kuni 85 asukat (Jeesuse 72 jüngrit ja 13 apostli eeskujul), neist õdesid mitte üle 60. Õdede peamised tegevused olid kooripalve ja käsitöö, vendadel liturgia ja hingehoiutöö (ka väljaspool kloostrit). Paavst andis 1. kloostris (Vadstena) asutamise loa 1370, kinnitati 1378. Keskajal oli ordul u. 30 kloostrit, kõik Euroopas, 2002 tegutses 53 ordumaja (ka Aasias ja Ameerikas). 1976 taastus 19. saj. häärunud meesharu, 2001 *Pirita klooster.

EE uustrukki ei julge küll niipea oodata, kuid tehkem algust uue, põhiteavet pakkuva üldentsüklopeediaartikli kirjutamisega. Siin minu ettepanek:

Pirita klooster, Vana-Liivimaa ainus kaksik- ja suurim naisklooster, ka palverännukeskus, asut. jõukate kaupmeeste algatusel u. 1400 (*Vadstena eeskujul *birgitiinide ordu kolmanda kloostriina, milles eeskirjade järgi võis elada kuni 60 öde ja 25 venda), hävitatud 1575 Vene vägede poolt. Ehituskruundi Pirita jõe kaldal kinkis *Liivimaa Ordu, ehitama hakati 1407, reeglipärasest kloostrikompleksi rajama 1417. Mõlemale konvendile ühine kirik valmis 1436, oli meie paeala suurim (56x24 m) ning esindas tüüpilisi Tallinna hilisgootika ehitusvorme. Kolmelöövilise kodakiriku põhjaküljel asus ödede, lõunaküljel vendade klooster, mõlemad traditsionaalse põhiplaaniga (nelinurkne õu, selle ümber kõiki ruume ühendav koridor, nn ristikäik). Kiriku läänepoolmik oli avatud ilmikuile, keda on siia ka maetud. Näib, et kloostrit ei jõutudki kavatsatud kujul valmis ehitada. Varemeid kasutati elu- ja tarberuumidena kuni 18. saj. lõpuni, Põhjasõja ajast oli P.k. täielikult varemeis, mida kasutati kivimurruna. Kiriku välismüürid (35 m kõrguse lääneviiluga) on siiski säilinud ning nende vahele matsid Tallinna katoliiklased oma surnuid Rootsi ja tsaariajal. Lääneviilu ette rajati 17. saj. talupojakalmistu (vanim säilinud paerist 1612, piirdemüür ja kellatorn 1848). Välja kaevatud ja konserveeritud varemed (pms 1910, 1934-38, 1959-64, 1975-80) avati 1980 üldsusele P.k. *varemetepargina*, kuid kaevatud on ka pärast seda (1980-90 ja 2000-01, mil konserveeriti kloostri haigla). 2001 valmis vana kloostri territooriumil uus, märksa väiksem birgitiinide kloostriehitus külalistemajaga (arhit. Ra Luhse ja Tanel Tuhal), nüüd aga ainult naiskloostriina.

B: V. Raam, J. Tamm. *Pirita klooster*. Tln., 2005. *Eesti arhitektuur I*. Tln., 1993, lk. 168-171. A. Vunk, *Jeesus läks maal kõndimaie*. Pärnu, 2005, lk. 344-350.

Konverentsil juhtis Juhan Kreem tähelepanu sellele, et tallinlane Balthasar Russow ei nimeta asutajaid-kaupmehi tallinlasteks ning et ühegi kohta kolmest ei ole leitud arhiividokumente ei meilt ega ka hansakaupmeeste nimestikest. Lisaks kuulsime konverentsil, et Ruth Rajamaa on Rootsi arhiivides säilitatavatest publitseerimata ürikutest leidnud viite, mis võib viia ühe asutaja (Gerlach Kruse) ja tolle ringkonna kätteleidmiseni, kust kloostri asutjad tulid.

Hea uudisena kuulsime veel, et dr. Rajamaal oli õnnestunud kätte leida neli lehekülge Pirita kloostri raamatukogust, millest meil polnud kuni aastani 1938 fragmentigi. Need lehed on küll „ainult“ lauluraamatu osa (kuulus „Ödede laul“, lad *Cantus sororum*) ega sisalda meid praegu palju rohkem huvitavaid andmeid isikute ja sündmuste kohta, kuid ütleb, et Rootsi arhiividest võib veel palju leida: kuus lehekülge oleme sealt juba kätte saanud.

Ootan suure huviga parandusi-täiendusi oma artiklivisandile!

TEATEID

AJALOOKONVERENTS „PIRITA KLOOSTER 600“

toimus 16. juunil Pirita Sotsiaalkeskuses. Korraldajateks olid Tallinna Ülikooli Keskaja Keskus ja Pirita klooster, moderaatoriks Tallinna Ülikooli Eesti Humani-taarinstituudi lektor Marek Tamm. Avasõna ütles kloostri kaplan Vello Salo, ettekannetega esinesid Tallinna Ülikooli ja Tallinna Linnaarhiivi teadurid ning dr. Ruth Rajamaa Stockholmist:

Pirita jõe suudmeala muinasajal – Iru linnus ja muistsed sadamakohad

Marika Mägi (TLÜ Ajaloo Instituudi professor)

Põhja-Eesti kirikuelu 15. saj. alguseks: millisesse vaimulikku keskkonda tekkis Pirita klooster?

Tiina Kala (Tallinna Linnaarhiivi teadur)

Kes asutas Pirita kloostri?

Juhan Kreem (Tallinna Linnaarhiivi teadur)

Pirita kloostri asutamine ja ülesehitus 1407-1436 Rootsi allikate valguses

Ruth Rajamaa (birgitiinide ajaloo uurija, Stockholm)

Pirita kloostri jõukuse ja mõjuvõimu tagamaad

Kersti Markus (TLÜ Ajaloo Instituudi professor)

„Mina olen tõeline viinapuu ja mu Isa on aednik“

Allegooriline motiiv 15. sajandi vormiplaadil Pirita kloostri

Helen Bome (TLÜ Ajaloo Instituudi teadur)

Pirita kloostri koht Eesti ajaloomälus: „Mitte ainult kloostri taga metsas“

Linda Kaljundi (TLÜ Ajaloo Instituudi assistent).

Ajalookonverentsi ettekanded ilmuvad trükis.

ESITELUD

Juubelipäeva õhtul esitleti kloostri **juubelimedalit** (autor Viktor Kuik), **Eesti Posti juubelimarki** (autor Riho Luuse) ja **esimese päeva ümbrikut** ning Marguerite Tjader'i raamatut **Elisabeth Hesselblad. Püha Birgitta tütar Roomas** (tõlk. Hedwig Ioanna Priimägi). Päev lõppes väikese vabaõhupeoga kloostri aias, kuhu **istutati Birgittapuu**.